
GÁL MÁTÉ

A KATOLIKUS EGYHÁZ ELLENŐRZÉSE ÉS KORLÁTOZÁSA HEVES VÁRMEGYÉBEN AZ 1940-ES ÉVEK MÁSODIK FELÉBEN*

Tanulmányunkban egy, az egyháztörténet-írás által talán kevésbé érintett időszakkal kívánunk foglalkozni. A katolikus egyház megpróbáltatásai ugyanis már az 1950-es évek nyílt egyházüldözésének korszaka előtt fokozódni kezdtek. Az állam és az egyházak szétválásának munkamegosztáson alapuló mechanizmusa helyett Magyarországon igen korán a „klerikális reakció” elleni harc került az előtérbe.¹ Az idő múlásával az egyház anyagi ellehetetlenítése, a papok permanens fenyegetése, zsarolása és bántalmazása, a politikai manipuláció az 1940-es második felében mindinkább hétköznapivá vált. E folyamat bemutatására vállalkozunk Heves vármegyei vizsgálatunk során.

A katolikus egyház helyzete Magyarországon és Heves vármegyében

A Magyar Katolikus Egyház a második világháború után az esztergomi, kalocsai és egri érsekség (főegyházmegye), székesfehérvári, veszprémi, győri, szombathelyi, pécsi, váci, csanádi és hajdúdorogi püspökségek (egyházmegye), a nagyváradi, szatmári, kassa-rozsnói és bácskai apostoli kormányzóság és a pannonhalmi bencés egyházmegye keretei között működött.² 1945 előtt a keresztény egyházakat szoros kapocs fűzte az államhoz. Magyarországon az 1848-as forradalom óta jogi értelemben ugyan nem létezett államvallás, viszont a katolicizmus tradicionális jogait a polgári forradalom sem szüntette meg. Az állam és egyházak összefonódását jogszabály nem tükrözte, de egyértelműen folyamatosan és aktívan jelen voltak a mindennapokban az állam szövetségeseiként, éppen ezért nevezhetjük őket államegyházaknak is. A vallás primátusát jelzi, hogy a társadalom szinte minden tagja valamely egyház tagjának vallotta magát. Az egyházak a működési körüket és bázisukat tekintve népegyházaknak minősültek. Az 1945 után kialakult politikai rendszernek sikerült néhány

* A kutatás az FK 137821 „Politikai átmenetek és rendszerváltások – Az észak-magyarországi vármegyék tisztviselőinek társadalomtörténeti vizsgálata (1944–1950)” projekt keretében, az Innovációs és Technológiai Minisztérium Nemzeti Kutatási Fejlesztési és Innovációs Alapból nyújtott támogatásával valósult meg.

1 Vö. *Balogh Margit*: „Isten szabad ege alatt” – az egyházak Magyarországon 1945 és 1948 között. In *Felekezetek, egyházpolitika, identitás Magyarországon és Szlovákiában 1945 után. Konfessie, cirkevná politika, identita na Slovensku a v Maďarsku po roku 1945*. Szerk. Balogh Margit. Bp. 2008. 50.

2 *Balogh Margit – Gergely Jenő*: *Egyházak az újkori Magyarországon 1790–1992*. Bp. 1993. 38–39.

évtized alatt felőrölni a korábbi rendszer sajátosságait, s mindezzel együtt az államegyházi-népegyházi rendszer működését is.³

A háború után azonban nem csak a kommunisták és a szociáldemokraták sürgették az egyház államhoz, illetve társadalomhoz való viszonyának gyökeres újrendezését. Az összeomlással kétségtelenül megingott a korábbi keresztény-nemzeti értékrend, amelynek egyik letéteményese éppen a katolikus egyház volt. Az 1945-öt követő periódus az egyre erősödő baloldali nyomással és az új megszálló hatalom berendezkedésével együtt – szűkülő keretek között ugyan, mégis – az útkeresés korszakát jelentette a katolikus egyház számára.⁴ Az egyes egyházak stratégiáit ugyanakkor komolyan befolyásolta a korábbi szerepvállalásuk. Legnehezebben a katolikus egyház tudott alkalmazkodni az új politikai légkörhöz. A Tanácsköztársaság bukása után rendszerstabilizáló tényezővé vált, kezében volt az oktatási intézmények többsége, tekintélyes sajtóval, egyesületekkel és komoly birtokállománnyal rendelkezett. A protestáns egyházak kevesebb megrázkódtatással vészelték át az időszakot, hiszen történetükben erősebb hagyományok gyökereztek a liberális társadalmi törekvések talaján. Noha nem jellemezte őket a katolikus egyházéhoz hasonló szoros együttműködés a Horthy-rendszerrel, ám mindössze óvatos ellenzékiességük volt tapintható.⁵

A „népi demokrácia” vagy torz demokrácia kiépítése 1945-től új helyzetet hozott, amely két egymással szöges ellentétben álló magatartásformát eredményezett az egyházak részéről. Az egyik a korábbi beidegződésekből táplálkozott, s az új hatalommal való kifejezetten aktív együttműködésben nyilvánult meg. A másik az új politikai berendezkedés hiteltelenségét hirdette, és a totális elutasítás mellett bontott zászlót. A gyors változások nem kínáltak átmeneti lehetőséget, az ellenállás pedig törvényszerűen magában hordozta az állam és az egyházak konfliktusát már e korai periódusban is.⁶

Az 1945–1948 közötti kormányok célja volt az állam és az egyházak szétválasztása, a szeparáció. A szétválás során esély nyílhatott volna az egyházaknak arra, hogy az állam gyámkodásától megszabadulva saját önkormányzatot, autonómiát alakíthassanak ki a maguk számára. A munkamegosztáson alapuló szeparáció lehetősége Magyarországon hamar szertefoszlott. A politikai hatalom birtokosai a szétválást igen korán a „klerikális reakció” ellen viselt harcként értelmezték, ez pedig megghiúsította a szerves fejlődés minden lehetőségét. Az 1945–1949 közötti koalíciós kormányzás intézkedéseit Balogh Margit 4 nagyobb csoportra osztotta:

1. Az egyházak gazdasági hatalmának megtörése.
2. Az egyházak közéleti és politikai aktivitásának leszűkítése.

3 *Balogh M.*: „Isten szabad ege alatt” i. m. 49.

4 *Szabó Csaba*: Egyházi hangulat-jelentések. 1951–1953. Bp. 2000. 17

5 *Balogh M.*: „Isten szabad ege alatt” i. m. 50.

6 Uo. 50.

3. Az egyházak kulturális, oktató-nevelő monopóliumának megszüntetése.
4. A vallásszabadság és lelkiismereti szabadság érvényesülése érdekében tett lépések.⁷

Az első lépések az egyházak gazdasági erejének megingatását idézték elő. Az ideiglenes nemzeti kormány 600/1945. sz. M. E. rendelete megszüntette a nagybirtokrendszert.⁸ A kormánynak nem az volt az elsődleges célja, hogy hátrányos helyzetbe hozza a katolikus egyházat. Egy évtizedek óta érzékelhető társadalmi igényre kívánt válaszolni, ám az intézkedés kétségkívül roppant érzékenyen érintette az egyházakat. Főként annak időpontja és a kárpótlás bizonytalansága váltott ki kritikát.⁹ A rendelet a Magyar Katolikus Egyház szempontjából idézte elő a legkritikusabb helyzetet, 862 ezer kataszteri hold földterületéből 765 ezer holdat sajátítottak ki.¹⁰

Egert mint a katolikus egyház egyik ősi központját mély, mesterségesen elszakíthatatlan kötelékek fűzték a valláshoz. Ugyanez mondható el a túlnyomórészt katolikus felekezeti Heves vármegye egészéről is. A szerzetesrendek vagy a katolikus egyház fenntartásában működő oktatási, egészségügyi, szociális és egyéb gazdasági intézmények, a megyeszékhelyen zajló papnevelés, illetve a Heves megye területét behálózó földbirtokállomány komoly tekintélyt és stabilitást adott a katolikus egyháznak. Mivel a katolikus értékrend áthatóan beleivódott a lakosság mentalitásának szövetébe, valamint a települések mindegyikében jelen volt a klérus, az egyház felügyeletét ellátó szervek figyelme szinte teljes egészében az érsekség és a plébániák életére irányult. Az 1950-es megyerendezés előtt Heves vármegye területén fekvő plébániák a Váci Egyházmegyéhez tartozó Hatvan városában találhatóakat¹¹ leszámítva egyházkormányzati szempontból az Egri Egyházmegye részét képezték. Az Egri Egyházmegye főesperességei közül a korszakban a Főszékesegyházi Főesperesség, a Hevesi Főesperesség és a Patai Főesperesség bizonyos kerületei vagy azok egyes részei működtek a vármegye közigazgatási határain belül.¹²

7 Uo. 50.

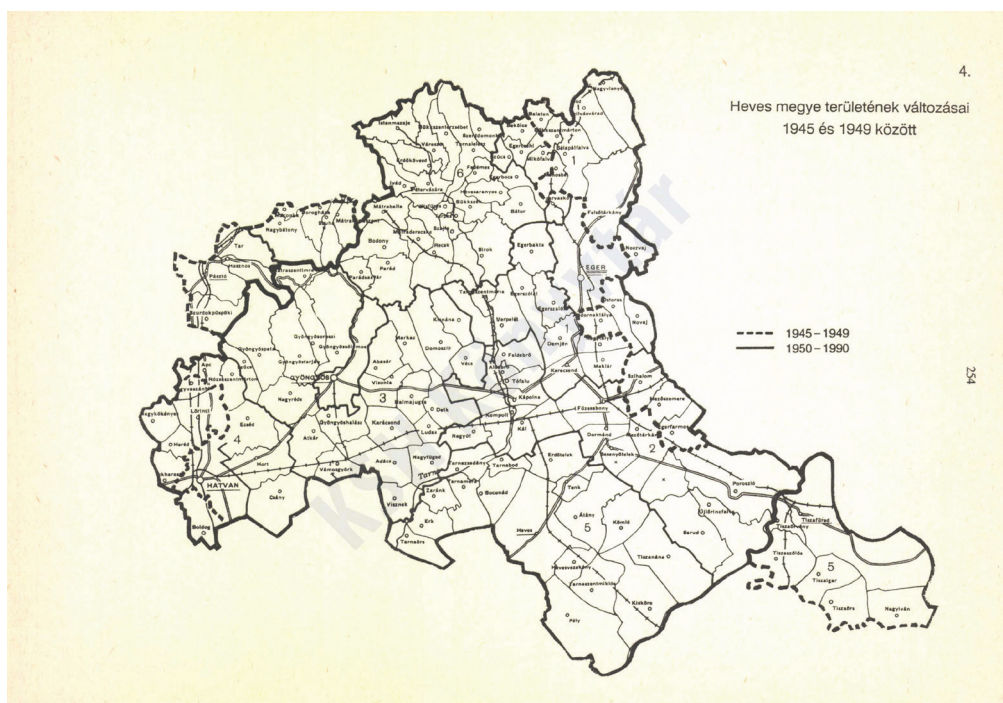
8 Heves vármegyében a művelést alá vont területek 30%-át a nagybirtok tette ki. Kiemelkedő tulajdonrészt, több mint 100 000 hold földet birtokolt az egri érsekség és a káptalan. Ez az aránytalanság később indokul szolgált az egyházat ért kritikáknak is.

9 Szabó Cs.: Egyházi hangulat-jelentések i. m. 20–21.

10 Balogh M.: „Isten szabad ege alatt” i. m 51.

11 Hatvanban a katolikus hitélet színhelyeit a Hatvan-Belváros és a Hatvan-Új plébániák biztosították, utóbbi fiúháza Kerekharaszt, amely csak a vármegyrendszer 1950-es megszűnését követően került Heves megye közigazgatási egységébe.

12 A Főszékesegyházi Főesperesség Eger városi kerülete, illetve Egervidéki kerülete az általunk vizsgált területtel azonos lehatárolást mutat. Szintén a megyehatárokon belül működött az Apátfalvi kerület négy plébániája, illetve azok két fiúháza. Heves vármegye közigazgatási határai övezték a Hevesi Főesperesség Felsőhevesi kerületének tizenegy plébániáját, tíz fiúháját, a Középhevesi kerületének mind a kilenc plébániáját, egy fiúháját, az Alsóhevesi kerületének mind a hét plébániáját, hét fiúháját. A Füzesabonyi esperesi kerület mind a hét plébániája, négy fiúháza, a Tiszánineni espe-

1. térkép: Heves megye területének változásai 1945–1950
 Forrás: Magyarország történeti statisztikai helységnévtára
 I. Heves megye. Bp. 1991. 254.

Heves vármegye vallási megoszlása egészen egyértelműen tükrözi a katolikus egyház abszolút dominanciáját. Az 1941-es népszámlálási adatsorokból jól kitűnik, hogy a római katolikusok aránya jócskán meghaladta a 67,8%-os országos átlagot. A 334 411 fős lakosság 90,7%-a vallotta magát a felekezethez tartozónak.¹³ A korszak népszámlálásainak tematikájában az 1949. évi összeírások alkalmával szerepelt utoljára a vallási hovatartozás kérdése. Heves megye 316 000 fős lakosságának 93,4%-a, összesen 295 161 ember vallotta magát római katolikusnak. A református mint második legnépesebb felekezet szinte

resi kerület hét plébániája is a megye közigazgatási határain belül pozicionálható. A Tiszafüredi esperesi kerület tekintetében említést érdemel az ekkor még a Heves vármegye területét bővítő, Tisza bal partján található négy plébániája és két filiája. A Patai Főesperesség Felsőpatai esperesi kerületének öt plébániája és a Hort környéki tanyavilág filiái, a Középpatai esperesi kerületének mind a tizenhárom plébániája, hat filiája, az Alsópatai esperesi kerületének mind a nyolc plébániája, két filiája szintén Heves vármegyében terültek el. Lásd részletesen: Az Egri Főegyházmegye Schematismusa. 1963. Eger 1963.; Soós Imre: Az egri egyházmegyei plébániák történetének áttekintése. Az egri főegyházmegye sematizmusa II. Schematismus Archidiecesis Agriensis II. Eger 1985.

¹³ Az 1941. évi népszámlálás. Demográfiai adatok községek szerint. Bp. 1947. 8. Az országos adatokat lásd még: *Valuch Tibor*: Magyarország társadalomtörténete a XX. század második felében. Bp. 2005. 270.

eltörpült az előbbieken közölt arányok mellett. A népesség csupán 5,1%-át tették ki a reformátusok, mindez alig több mint 16 100 főt jelentett. Az evangélikusok aránya 0,5%, az izraelitáké és görögkatolikusoké 0,3%-0,3%, a baptistáké 0,2% volt. A magukat felekezeten kívülinek, azaz ateistának vallók megoszlása csupán 0,1%-ban állapítható meg.¹⁴

Zaklatás, erőszak, anyagi kiszolgáltatottság

A második világháborút követően nem alakult ki rögvest a kommunisták totális hatalomátvételének korszakából ismeretes központilag irányított egyházüldözés. Ennek ellenére már ekkor számos alkalommal intéztek politikai töltetű támadásokat vidéki plébánosok, káplánok és szerzetesek ellen. Az atrocitások mögött a kommunista párt által irányított rendőrség, illetve a nemzeti bizottságok, párttagok vagy a kommunista párthoz közel álló szervezetek álltak.

Települési szinten 1945 januárjától a paritás elve alapján megalakuló nemzeti bizottságok kapták feladatuk a nyilas- és német uralomtól megtisztított területeken a közigazgatás újjászervezését. A helyi rendőrség és polgárőrség felállítása is a nemzeti bizottságok feladata volt. Fontos leszögezni, hogy e korai időszakban a Magyar Államrendőrség Vidéki Főkapitányság Politikai Rendészeti Osztályán nem találunk kifejezetten egyházakkal foglalkozó alosztályt, ilyen jellegű szervezeti egység csak az Államvédelmi Osztály országos hatáskörűvé válása után, 1946 októberében jött létre.¹⁵

Egerben Dancza János¹⁶ polgárőrparancsnok megbízólevelét 1944. december 30-án állították ki, amelynek tanúsága szerint az egri polgárőrségi hivatal vezetésére kapott megbízatást. Az újdonsült egri polgárőrparancsnok nyomban munkához látott, és megkezdte az előző rendszer „támogatóinak” felkutatását. *„Megdöbbenve láttam, hogy a közismert fasiszták a legnagyobb nyugalommal járkálnak a városban. Nyomban javaslatot tettem a párt vezetőségnek, hogy a várban állítsunk fel egy internáló tábort, és a jelentősebb szerepet játszott fasisztákat internáljuk. Nyomban megbíztak, hogy a várat tegyem alkalmassá internáló tábor céljára és szervezzem meg az őrseget. Persze egy tábor felállításával járó munka nem maradhat titokban és a cél érdekében kiszivárogtattam a hírt, hogy a nagy létszám miatt a rendőrség a várba települ át. A valóságról pedig a kommunista párt vezetőségén – tehát néhány emberen kívül – egyetlen más párt, sőt hatóság sem tudott”* – fogalmazott Dancza 1981-ben egy általa írott közleményben.¹⁷

14 Az 1949. évi népszámlálás vallási adatok százalékos megoszlása településenként. Bp. 1996. 51.

15 Müller Rolf: Politikai Rendőrség a Rákosi-korszakban. Bp. 2012. 22–31.

16 Dancza János 1944. december 30-ától látta el Eger város polgárőrparancsnoki feladatait. Szecskó Károly: Dancza János, 1899–1985. In: Agria XLV. Az egri Dobó István Vármúzeum Évkönyve. 45. Szerk. Veres Gábor. Eger 2009. 338.

17 Dancza János: Valóban demokrata volt-e Milassin Kornél? In: Archívum – A Heves Megyei Levéltár közleményei 10. Szerk. Kovács Béla. Eger 1981. 114.

A rendőrség és polgárőreg tehát ádáz küzdelembe kezdett az előző rendszer vélt vagy valós támogatói ellen. Az 1945-ben lezajlott megtorlásszerű retorzió áldozata lett – mások mellett – Kriston Endre segédpüspök is. Az egri segédpüspök 1945. május 4-i letartóztatásának és internálásának történetét többen igyekeztek feldolgozni, talán az egyik legismertebb egri egyházmegyés hitvalló.¹⁸

Czapik Gyula egri érsek a háború után első ízben összeült püspökkari értekezlet alkalmával 1945. május 24-én felháborodásának adott hangot a nemzeti bizottságok által megalakított politikai rendőrség működése miatt. Véleménye szerint „*a demokrácia és szabadságjogok megcsúfolásával valóságos terroruralmat fejt ki. A politikai rendőrség nem kíméli a papokat sem, sőt Egerben letartóztatta Kriston Endre püspököt is. A letartóztatott papokkal bűnösségük megállapítása előtt mint gonosztevőkkel bánnak, az újságokban tendenciózus cikkek jelennek meg, nem engedik őket misézni stb. A cél itt is világos: tönkre tenni a papság becsületét! Ebben is hűséges tanítványai a mostani rendszer urai annak az iskolának, amelyet a hitlerizmus teremtett, és amelyet szájjal nem győznek eleget kárhozatni. És teszik ezt azzal a papsággal, amely a maga egészében szemben állott a kárhozatott rezsimmel, hűségesen megmaradt a helyén, amikor a népet jóformán mindenki elhagyta [...] Az egri érsek az ügyel kapcsolatban jelenti, hogy Kriston püspök úr letartóztatása teljesen tendenciózus, és egy három év előtti körlevél miatt történt. Az első éjszaka borzasztóan megverték 76 tanú jelenlétében. A kommunista pártnál panaszt tett, és az ügyet ott egy suszterlegény 46 kommunista leváltásával intézte el.*”¹⁹

Ténykérdés, hogy Kriston Endre a negyvenes években többször bírálta a bolsevizmust. Az *Eger* című lap 1943. március 13-i számában közreadott nagybőjti pásztorlevélben a végső győzelem elérésére buzdította híveit. 1944. június 9-én dr. Horváth Árpád főispán köszöntésére elhangzott beszédében a keresztény magyar múlt által kitermelt kultúrtermékek védelmére hívta fel a lakosságot „*a bolsevizmusban újjáéledt pogány vandalizmusával szemben*”.²⁰ A segédpüspök megnyilvánulásai miatt a háború után igen hamar a politikai rendőrség látóterébe került. Kriston a Czapik Gyula főpásztor által kiadott 1945. évi II. 396. sz. érsekfőpásztori körrendeletnek megfelelően és elkerülendő az esetlegesen ellene foganatosított támadásokat még elfogatása előtt, 1945. április 2-án az 1939. szeptember 1. napjától tanúsított magatartásáról az Egeri Érseki Főszentszékhez írt levelében igyekezett tisztázni nevét.²¹

18 Kriston Endre életéről és szenvedéseiről lásd: *Hetényi Varga Károly*: Papi sorsok a horogkereszt és a vörös csillag árnyékában III. Eger, Kassa, Rozsnyó, Szatmár, Szepes, Nagyszombat, Besztercebánya, Nyitra egyházmegyék üldözött papjai. Abaliget 1996.; *Lucza János – Komiszár Dénes*: Kriston Endre a hűség püspöke. Kemece 2012.; *Szecsó Károly*: Adalékok Kriston Endre egri segédpüspök 1945-ös internálásának történetéhez. Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 10. (1998) 3-4.sz. 73–180.; *Szabó Tamás*: A hűség püspöke. Új Misszió. 23. (2021) 20–21.

19 A magyar katolikus püspökkari tanácskozások története és jegyzőkönyvei 1945–1948 között. Szerk. Beke Margit. Bp. 2015. 60.

20 Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (a továbbiakban: ÁBTL), 3.1.9. V-28210 Kriston Endre (a továbbiakban: 3.1.9. V-28210) 16.

21 *Hetényi V. K.*: Papi sorsok i. m. 94.

Kristont letartóztatásának napján, 1945. május 4-én hallgatták ki első ízben. „1943. március hóban, mint főkáptalani helynök pásztorlevelet adtam ki. Ebben a pásztorlevélben nyomatékosan felhívtam híveim figyelmét arra, hogy országunkat keletről milyen barbár veszedelem fenyegeti. Pásztorlevelemben hangsúlyoztam azt, hogy ezt a veszedelmet a legfiatalabbtól öregig mindenkinek át kell érezni és tudni kell, hogy mi a kötelessége. Elismerem azt, hogy ezen pásztorlevél a mai szemszögből nézve tényleg a háború fokozottabb mértékben való folytatására való buzdítást, de ezt nem szándékosan tettem. Ennek a pásztorlevelemnek a célja az volt, hogy kizárólag otthonunkat, hazánkat, vallásunkat védelmezzük az ellenséggel szemben, de politizálni nem akartam. Az akkori politikai beállítottság és propaganda következménye volt az, amely ilyen irányú beszéd, illetve pásztorlevél kiadására készítetett. Elismerem azt, hogy 1942. szeptember 2-án Eger lapban leközlött beszédem, valamint az 1944. július 9-i számban közölt beszédet az újság által leírt módon és szavakkal mondtam el. Az, hogy 1943-ban megjelent pásztorlevelemben dr. Szmrecsányi Lajos elhunyt érsekre hivatkoztam, miszerint, ha élne, ezeket ő mondaná el, ez csupán udvariasság volt a meghalt érsekkel szemben.”²² A kihallgatást követően az ügy kivizsgálásának idejére Kristont őrizetbe vették, és az egri várban berendezett internálótáborba szállították. A segédpüspök 1945-ös fogva tartása azonban – az akkor bevett módszer szerint – mindenféle hatósági utasítás vagy bírói ítélet nélkül történt. Lejárata a sajtó felhasználásával országos szintre emelkedett.²³

A segédpüspököt rabsága alatt brutálisan megverték. A közvélemény egy része Bóta Bernát szadista módszereiről hírhedté vált várparancsnokot okolta Kriston szenvedése miatt, ő azonban, mikor erről kérdezték, összesen egy elcsattant pofont vallott be, amit ő „jogosnak” ítélt. A segédpüspök szerinte hazudott, s ezért fenyegette meg.²⁴ Bóta mellett a tettegesség kapcsán felmerült egy Mirkóczki József nevű, ekkor a várban szolgálatot teljesítő, ám eredeti szakmáját tekintve kőműves segéd neve, illetve három, a táborba beszökött zsidó származású politikai rendőr személye is.²⁵ A korábbi kutatások írásos dokumentum hiányára hivatkozva nem nevezték meg az elkövetőket. Kriston vizsgálati dossziéjából annyi azonban mégis kiderül, hogy Mirkóczkit 1945. május 10-én a Magyar Államrendőrség Politikai Osztályán kihallgatták Kriston Endre bántalmazásának ügyében. Az őrséget teljesítő férfi négy pofonra emlékezett, tettei következményeiről – ha voltak egyáltalán – nincsenek információink.²⁶ Az egri segédpüspök egy 1948. január 9-én kelt magánlevelében a következőkben idézettek szerint írt rabságának időszakáról. „Félholtra vertek, kiutasítottak a

22 ÁBTL 3.1.9. V-28210. 7.

23 Lásd például: Népszava, 1945. május 12.; Szabadság, 1945. május 12.

24 Bóta Bernátot állítólag 1956-ban a forradalmárok szembesítették az akkor már nagyon idős segédpüspökkel, aki akkor tagadta, hogy Bóta bántotta volna 1945-ben. Szecskó Károly: Dancza János, 1899–1985. In: Agria XLV. Az egri Dobó István Vármúzeum Évkönyve. 45. Szerk. Veres Gábor. Eger 2009. 338.

25 Uo. 178.

26 ÁBTL 3.1.9. V-28210. 12.

hivatali állásommal járó házból, kifosztottak mindenemből, vagy 6 hónap múlva világgá kiáltotta a rádió, hogy Kovács²⁷ államtitkár átvizsgálta az ügyiratomat, megállapította, hogy nincs alap semmiféle vádra, és azonnal megszüntet minden eljárást ellenem.”²⁸ Kristont szenvedéseit és megaláztatását követően a Népbíróság Országos Tanácsa 1945. május 28-án felmentette.

Az egri segédpüspök ügye mondhatni nyitánynak tekinthető abban az értelemben, hogy az 1940-es évek második felében a demokrácia felőrlésével párhuzamosan erősödött az egyházat ért szorítás is. Szintén az országos hecckampányba illeszthető P. Kiss Szaléz tragikus „összeesküvéses ügye”. 1945 szeptembere és 1946 januárja között Gyöngyösön és környékén ismeretlen tettesek támadást hajtottak végre három rendőrbiztosság ellen, és merényletet követtek el öt szovjet katona ellen. A Magyar Államrendőrség Vidéki Politikai Osztálya 1946 áprilisában és májusában tömeges letartóztatásokat hajtott végre, közel 60 embert vettek őrizetbe. A több szálon futó, államvédelem által kreált ügyben a kommunista párttal rivalizáló szervezet (a gyöngyösi Keresztény Demokratikus Ifjúság Munkaközössége), valamint pártok (gyöngyösi, továbbá hatvani kiscgazda és nemzeti parasztpárti) tagságát vették célba. A kiskorú kamaszokból és fiatal felnőttekből álló vádlottakra kirótt „legenyhébb” büntetés 7 év volt. A többiek tíz évet kaptak, kivéve a négy halálraíteltet, köztük P. Kiss Szalézt, akit Sopronkőhidán, egy szovjet nyugati gyűjtőtáborban végeztek ki.²⁹

A Magyar Kommunista Párt jól kihasználta a háború utáni időszak társadalmat feszítő ellentéteit. A néhol igen durva atrocitások nem feltétlen kaptak komolyabb sajtónyilvánosságot, ám lokális szinten alkalmasak voltak az egyház és a vallásos emberek megfélemlítésére. Tiszanánán a kommunisták helyi alapszervezete mindenáron el akarta érni, hogy tagjai bekerüljenek az egyházközség képviselőtestületébe.³⁰ Diszkó József plébános határozottan képviselte a püspöki kar döntését, miszerint az egyházközségi képviselőtestület mandátuma 1947. június 1-ig nyert meghosszabbítást.³¹ A helyi kommunisták látva a következetes ellenállást erős egyházellenes agitációba kezdtek, a cél természetesen a plébános megtörése volt. 1945. november 14-én este hat órakor az MKP gyűlést tartott a településen. A fórumon elhangzott szövegek tartalmáról sajnos nincsenek információink, de a történetek arra engednek következtetni, hogy a lakosságot papjuk ellen igyekeztek hangolni. Egy körülbelül 200 főből álló tömeg tüntetőleg felvonult a plébános lakásánál, a papot megverték, az elkövetők eközben a báméskodók tudtára adták, hogy „így járnak a többiek is”. A kedélyek lecsillapítására a helyi rendőrség Tiszafüredtől kért segítséget. A

27 Kovács Béla 1945–1947 között a debreceni ideiglenes kormány belügyi államtitkára volt.

28 ÁBTL 3.1.5. O-9287 Kriston Endre 35.

29 P. Kiss Szaléz „összeesküvéses ügyéről” lásd bővebben: *Balogh Margit*: P. Kiss Szaléz szovjetellenes „összeesküvése”. *História* 19. (1997) 3. sz. 20–24.

30 Tiszanána évszázadai. Szerk. Makai János. Tiszanána 2011. 81.

31 A magyar katolikus püspökkari tanácskozások története i. m. 157.

tiszafüredi főszolgabíró a történekről Bartha István³² alispánnak csak két nappal később, november 16-án tett jelentést. Bartha már másnap felszólította a Tiszafüredi Járási Rendőr-főkapitányságot, hogy indítson vizsgálatot, különös tekintettel arra vonatkozóan, hogy a megvert plébános állapota súlyos-e. Az alispán azt is tudni akarta, hogy nem volt-e jelen hatósági személy az eseményeken. Sandrik József rendőr százados az incidens kivizsgálásáról született igen rövid jelentésében mindössze arról tájékoztatta az alispánt, hogy a nyomozás eddigi eredményei alapján a papverés során nem volt jelen hivatalos személy. A beszámoló jellemző módon Diszko József plébános állapotára ki sem tért.³³ A helytörténeti irodalomból ismeretes, hogy a felhergelt tömeg Szabari László fiatal káplánt kereste, s mivel ő elmenekült, a jelenlévők az otthon tartózkodó plébánoson álltak bosszút. Az elkövetők Diszko bottal fejbe verték, majd többen a földön fekvő áldozatot csizmával megrugdosták. Az eset következményeképpen Szabarit áthelyezték, de a plébános bántalmazóit elkerülte a felelőségre vonás.³⁴

Az egyház elleni támadások tehát meggyeszerre megindultak. A Magyar Kommunista Párt irányítása alatt álló Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetség³⁵ (MADISZ) tagsága ismereteink szerint leelőször az Egri Katolikus Legényegylet tagságával került konfliktusba, amikor a legényegylet székházára formált igényt. A vita több mint egy éven keresztül húzódott. Ekkor Czapik érsek és Vizi Miklós kanonok, a legényegylet akkori egyházi elnöke erélyesen képviselte a szervezet érdekeit a Nemzeti Bizottsággal szemben.³⁶ A fennmaradt iratok arra engednek következtetni, hogy községi szinten is mindennaposá vált a provokáció. Jó példa erre Lados Ferenc síroki plébános esete. *„Bejelentették, hogy a síroki plébános az ottani MADISZ tagjaival szemben olyan kijelentéseket tett s olyan magatartást tanúsít, amelyek alkalmasak arra, hogy az ifjúságot a MADISZ keretében való közreműködéstől elriasszák és visszatartsák. A MADISZ tagjait elvetemült*

32 Vitéz dr. Bartha István (1890–1948) 1944. december 30-tól töltötte be az alispáni tisztséget, 1946. szeptember 6-án ugyan lemondást nyújtott be, de haláláig, 1948. április 4-ig megtartotta pozícióját. *Kozma György*: Heves megye tisztikara 1919–1950. In: Heves megye történeti archontológiája (1681–) 1687–2000. Szerk. Bán Péter. Eger 2011. 249.

33 Magyar Nemzeti Levéltár Heves Megyei Levéltára (a továbbiakban: MNL HML), IV.404.a. Heves vármegye alispánjának iratai 1867–1950 (a továbbiakban: IV.404.a.) 16451/1945. (799. doboz)

34 Tiszanána évszázadai i. m. 82.

35 A MADISZ megyei szervezetén belül a kommunisták befolyását jelzi Nagy Sándor 1969-es tanulmánya is. *Nagy Sándor*: A MADISZ megalakulása és működésének első szakasza Heves megyében, 1945–1946. In: Az Egri Tanárképző Főiskola tudományos közleményei (Új sorozat, 7. köt.). Acta Academiae Paedagogicae Agriensis (Nova series, Tom. 7.) Szerk. Bende Sándor. Eger 1969. 35–49.

36 Az egri székházért folytatott küzdelmekről bővebben: *Szecska Károly*: Az Egri Katolikus Legényegylet története, 1860–1951. Eger 1992. 88–96.; *Bujdosné Pap Györgyi*: Az egri katolikus legényegylet története, 1860–1990. In: *Agria XXVII–XXVIII*. Az egri Dobó István Vármúzeum Évkönyve. 27–28. Szerk. Petercsák Tivadar – Löffler Erzsébet. Eger 1991–1992. 235–255.

*bűnösöknek nyilvánította s tettelesen is bántalmazta.*³⁷ Bartha alispán 1946. december 23-án kelt, Pétervásárai járás főjegyzőjének szóló leveléből kitűnik, hogy a szervezet igen súlyos vádakkal illette Ladost. Kóródi János helyettes főjegyző 1947. január 14-én hallgatta meg a plébánost a történekről. Lados a meghallgatás során megdöbben az ellene felhozott vádak hallatán, hiszen mint mondotta, a szervezettel élő kapcsolata nem volt, tagságának összetételéről sem rendelkezett információkkal. Az, hogy ő „elvetemült bűnösöknek” nevezett vagy tetteleg bántalmazott volna bárkit is, minden tárgyi alapot nélkülöz – állította. A demokratikus szervezet „létfogosultságát és szükségességét” mindazonáltal a plébános elismerte, sőt mint a Hangya Szövetkezet elnöke egy ízben – anélkül, hogy a kérelmező MADISZ tagságáról bármit is tudott volna – a szövetkezeti helyiséget is rendelkezésükre bocsájtotta egy táncmulatság megtartása céljából. Lados Ferenc szavait a siroki jegyző is alátámasztotta, hiszen hozzá a plébános magatartását illetően panaszok nem érkeztek be.³⁸ Lados későbbi sorsa mindazonáltal jól példázza azt a logikát, miszerint a paptársai és a hívek között egyaránt nagy tekintélyű, de együttműködésre nem hajlandó egyháziak – ha nem kerültek áthelyezésre vagy fogságba – szolgálati helyükön állandó támadásoknak voltak kitéve.³⁹ A siroki plébános megpróbáltatásairól az 1950-es években, a nyílt egyházüldözés korszakában keletkezett források adnak hírt. 1951-ben egy siroki nagygyűlés alkalmával kipellengéreztek a plébánost, *„amiért neki nem ünnep a felszabadulás, mert közömbösen vonul el az ünnepség mellett”*. *„Most mutatja meg, hogy nem híve, hanem ellensége a béketábornak”* – olvasható a Lados „reakciós” magatartását taglaló jelentésben.⁴⁰ A Pétervásárai járás által nyújtott tájékoztatásból világosan kiderül, hogy szándékos provokáció történt. *„Sirok községben a tisztelendő április 4-én tüntetőleg ment el a Szovjet (sic!) emlékműnél lévő tömegek mellett, amely az emlékművet*

37 MNL HML IV.404.a. 955/1947. (838. doboz)

38 Uo.

39 Az ellenállók és passzív/semleges egyházi személyek mellett már e korai periódusban is találunk olyan papokat, akik hajlandóak voltak együttműködni a kommunis-tákkal, és később közülük kerültek ki a papi békemozgalom aktivistái is. Jó példa lehet Rákóczi István tarnaméri plébános. Őt egy 1947 szeptemberében megrendezett egyházközségi gyűlés alkalmával a hívek közül néhányan menesztetni akarták, mert meglátásuk szerint a plébános „összepakált a kommunistákkal”. Ezt követően 1947. november 16-án egy csoport jelent meg a plébániai hivatalban, akik távozásra szólították fel Rákóczit. Egri Gyula, az MDP Heves Megyei Bizottságának első titkára az MDP KV Szervezési Osztályának készített jelentésében Rákóczit lojális viselkedése miatt közéleti szerepre javasolta. Itt lehet említeni Molnár Endre mikófalvai plébánost is, aki 1948. december 11-én szervezőként jelen volt a fővárosban megtartott Mindszenty-ellenes diáktüntetésen. 1949-ben kiállt a Függetlenségi Népfront mellett, és Egri Gyula jelentése szerint ő is Rákócziéhoz hasonló feladatot kapott. MNL HML X.8. Magyar Kommunista Párt Eger Városi Titkársága, Bizottsága és alapszervezetei iratai 1945–1949 1/50.; MNL HML XXXV.11. Magyar Dolgozók Pártja Heves Megyei Bizottsága iratai 1948–1956 (a továbbiakban: XXXV.11.) 2/107. (29. doboz); Szabad Nép, 1948. december 11.

40 MNL HML XXXV.11. 2/108. (29. doboz) Jelentés a megyei papi békemozgalomról. 1951. április 20.

koszorúzta. És utána az egész ünnepséget az ablakon leste a függöny mögül és hallgatta az ünnepi beszédet, ahol a szónokló rátért a [pap] flegma viselkedésére és hangsúlyozta, hogy ezek az ellenségünk.”⁴¹ A zaklatások hatására Lados Ferenc plébános részt vett az 1951-ben szerveződő megyei katolikus papi békemozgalom mozgósítására életre hívott járási szervezőbizottságban. A járási párttitkár úgy ítélte meg, hogy Recsken, Parádon, Bodonyban, Mátraderecskén és Mátraballán volt a legsikeresebbnek tekinthető az akció. „Különösképpen azért sem akadékoskodtak, mivel látták, hogy a siroki plébános is a bizottság tagja, és elsősorban is ő kezdte magyarázni azt, hogy mennyi sokat lehet ott tanulni, és komoly dolgokkal és kérdésekkel foglalkoznak ezen a rendezvényen.”⁴²

A vármegye területén szolgáló papok közül akadt olyan is, akit kommunisták által tett sorozatos feljelentések miatt több ízben is kihallgattak, sőt bíróság elé állítottak. Így járt a Bátor községben szolgáló Takács József plébános, aki ellen először Demecs János kommunista párttitkár 1945. október 27-én intézett feljelentést. A vádak szerint Takács kommunistaellenes kijelentéseket tett az 1945. október 7-én megtartott fővárosi törvényhatósági választások után. Egy kisgazda párttagot a következőképpen üdvözölt: „Budapesten győztek a mieink. Készíthetik az elvtársak a fenekükön a nadrágot”. Demecs azt is felróta a plébánosnak, hogy Takács következetesen ellenállt plébániai földjeinek kiosztásakor, s ekkor is becsmérő szavakkal illette a kommunistákat.⁴³ A kihallgatási jegyzőkönyvekből kiderült, hogy Demecs Takács ellen só, cukor és gyufa igénylésének ürügyén aláírást gyűjtött a faluban. A meghallgatott tanúk azonban semmilyen terhelő információt nem juttattak a rendőrség birtokába. Kun Imre rendőr főhadnagy, a Magyar Államrendőrség Pétervásárai Járási Kapitányság Politikai Nyomozó Osztály vezetője mivel a feljelentő az általa megjelölt tanúkkal nem bizonyítható állításokat közölt, 1946. január 25-én megszüntette a nyomozást.⁴⁴

A Takács elleni vádaskodások ezzel nem értek véget. 1946 nyarán újra feljelentették, s ennek nyomán egy igen hosszúra nyúlt nyomozati munka kezdődött a plébános ellen. A politikai rendőrség ezúttal Takács József 1946. június 21-én elmondott szentbeszédében tett „demokratikus államrend elleni izgató kijelentései” miatt kezdett vizsgálatot. A prédikáció alkalmával a plébános összehasonlította a háború előtti és utáni gazdasági viszonyokat, kritizálta a parasztság szociális helyzetét és az ellentételezés nélküli terménybeszolgáltatási rendszert, a hallgatóságot pedig a szólásszabadságra hivatkozva véleményük kinyilvánítására buzdította. Takács kijelentései a Budapesti Népügyészség 1946. október 3-i határozata értelmében nem merítették ki az 1946. évi VII. Törvénycikk 2. §-ának b) pontjában szereplő „demokratikus államrend vagy annak alapintézményei

41 MNL HML XXXV.11. 2/111. (29. doboz) MDP Pétervásárai Járási Bizottságának jelentése. 1951. április 10.

42 MNL HML XXXV.11. 2/108. (29. doboz) MDP Pétervásárai Járási Pártbizottságának jelentése.

43 ÁBTL 3.1.9 V-27239 Dr. Takács József 5.; 11.

44 Uo. 14–27.

ellen történő gyűlöletre izgatás” büntették. A határozat szerint a plébános a parasztság nehéz helyzetének ellenére sem buzdított a beszolgáltatások megtagadására. Mondandóját a szociális igazságosság és az egyenlő elosztás melletti jóindulatú intésnek, mintsem uszításnak kell értelmezni. Az előző érvekre támaszkodva a népügyészség végül elrendelte a nyomozás beszüntetését.⁴⁵ Dr. Aczél Endre népügyész nem sokkal később, november 18-án mégis pótnyomozás megkezdésére adott utasítást. Takács további megpróbáltatásaira azért kerülhetett sor, mert a népügyészségen Demecs István Ferenc nevű testvérének feljelentése nyomán úja információkhoz jutott a bátori lelkész „antidemokratikus magatartásáról”. A párttitkár testvérétől származó értesülések szerint a plébános egyik 1946. július vagy augusztus hónapban elhangzott szentmiseje alkalmával az ország vezetését „megkótyagosodott” embereknek nevezte, és bírálta a földosztást.⁴⁶ A tanúkihallgatások a falu lakosságának ellenállása miatt kezdetben igen nehézkesen haladtak. Dr. Aczél Endre népügyész 1947. június 12-én a szentbeszéd valódi időpontjának kiderítésére kiegészítő nyomozást rendelt el, s újabb tanúk felvonultatására utasította az egri ÁVH-t. Jarabek Kálmán rendőr hadnagy a népügyész rendelkezéseinek ellenére csak 1948. január 27-én készített jelentést Takács ügyében. Ebben – utalva az áram és vasútállomás hiányára – összefoglalta, hogy a plébános a falu rossz adottságait kihasználva a lakosságot a „kezében tartja”. A hadnagy észrevételei alapján a plébános a demokráciáról lekicsinylően nyilatkozik, s ezzel ki akarja provokálni, hogy őt „mártírként” vigyék majd el. Jarabek az ügy kapcsán nyomozást folytatott a községben, és az ott gyűjtött tapasztalatai alapján arra jutott, hogy az emberek „meg vannak félemlítve”, illetve „félre vannak vezetve”, s valójában ezért nem tesznek vallomást papjuk ellen. A nyomozó a plébános tevékenységének tulajdonította azt is, hogy a 3. és 4. osztályos tanulók ottléte alkalmával írtak először tintával, könyveik nincsenek, s ceruzát is csak ritka esetben használnak. „A községben való tovább léte roppant káros hatású, a három éves terv és az újjáépítés terén érezhetővé fog válni” – olvasható a jelentés végén.⁴⁷ Takács József ügyét végül – később a Mindszenty-perben is ítélező – Olti Vilmos hírhedt népbíró elnökletével a Budapesti Népbíróság különtanácsa tárgyalta Egerben.⁴⁸ A tárgyaláson a tanúk egybehangzó véleménye rávilágított, hogy a szentbeszéd tartalmát egy egercsehi család „egyéni okokból” szándékosan félremagyarázta. Az ülésről készült sajtóhír nem közölte a vádaskodók nevét, ám a Takács vizsgálati dossziéjában összegyűjtött feljelentésekből arra lehet következtetni, hogy Demecsékről lehetett szó. A Szabad Szó arról viszont beszámolt, hogy amikor Olti bírő végül bizonyítékok híján elejtette a vádat, a

45 Uo. 33.

46 Uo. 32.

47 Uo. 65.

48 Olti Vilmost az államvédelem korábbi szélsőjobboldali kapcsolataival, illetve kommunistaellenességével és egy Hitler által alapított ösztöndíj elnyerésével tartotta sakkban. Olti Vilmos Mindszenty-perben betöltött szerepéről bővebben: *Balogh Margit*: Mindszenty József 1892–1975. I-II. Bp. 2015. II. 883–933.

jelen lévő bátori hívek hangos ovációval fogadták a döntést.⁴⁹ Takács 1949-ben Törökszentmiklóásra került plébánosnak, 1950-től a Központi Hittudományi Akadémia tanára lett. 1960-ban azonban újra Heves megyébe kapott dispoziációt, előbb Kismánára, majd 1962-ben Visontára. Zaklatása nem ért véget, 1964. február 11-én az állambiztonság figyelődossziét nyitott személyére, 1967-ben gyöngyöspatai szolgálati helyén a rendőrség házkutatást tartott nála.⁵⁰

A nyílt erőszak és a zaklatás mellett a politikai hatalom helyi birtokosai a földosztás után az egyház anyagi kiszolgáltatottságát tovább növelendő újabb lépésekre szánták el magukat. Számos községi képviselőtestület a költségvetésekben rögzítetteknél csekélyebb mértékben vagy egyáltalán nem járult hozzá a községekben működő felekezeti iskolák költségeihez, illetve az egyházi alkalmazottak sem jutottak hozzá járandóságaikhoz. Czapik Gyula érsek az esetleges személyi ellentétek miatt a szándékosan mulasztó településeket meg nem nevezve 1947. július 22-én tiltakozott Heves vármegye alispánjánál. *„Heves vármegyében működő plébániák részéről ismételten érkezett panasz annak ügyében, hogy a politikai községek által fenntartott római kat. iskolák költségvetésileg előirányzott és a felettes hatóságok által is jóváhagyott hitelkeretet a politikai községek vezetői nem veszik figyelembe, mert az iskolai kiadásokra vagy semmit, vagy pedig csak igen kis összegeket utalnak át az iskolaszéki elnök kezéhez. Panaszkodnak azon kívül ugyan úgy a lelkészek, a kántorok és egyéb egyházi alkalmazottak, hogy nem kapják meg deputátum járandóságukat és az egységes kezelésben lévő egyházi adóból sem részesülnek olyan arányban, mint ahogy a politikai községnél az együttes kezelésben lévő adók befolyanak.”*⁵¹ Czapik az előzőek értelmében felkérte Bartha István alispánt, hogy hívja fel a községi vezetőket és főjegyzőket, hogy az iskoláknak költségvetésileg előirányzott pénzbeli ellátmányt utalják ki, a lelkészeket és az egyházi alkalmazásban állókat pedig az együttesen kezelt adókból befolyó pénzekből a részesedési arányban elégtételt ki. Bartha tekintettel arra, hogy *„a felekezeti iskolák költségét teljes egészében a községi költségvetésben előirányzott iskola fenntartási hozzájárulásból nyer fedezetet”,* felszólította a községek vezetését a hozzájárulás kiutalására. Az alispán az augusztus 9-i körlevélben, mivel *„a községekben az egyházi javadalmasok deputátum járandóságát, valamint az együttes kezelésbe vont párbért és egyházi adót sem szolgáltatják ki megfelelő mértékben”,* ezért ennek haladéktalan pótlására kötelezte a településvezetőket. *„A deputátum járandóság személyi járandóság, tehát annak kiszolgáltatása a község elsőrendű kötelezettsége. A párbér és az egyházi adó pedig a község szempontjából idegen pénz, tehát annak községi felhasználása szabálytalan. Amennyiben vizsgálataim során azt tapasztalja, hogy egyházi adó, vagy párbért használ fel a községi célokra illetéktelenül, a felelős számadók*

49 Szabad Szó, 1948. április 6.

50 ÁBTL 3.1.2. M-36307 Dezső Sándor 259.

51 MNL HML IV.404.a. 13384/1947. (858. doboz) Dr. Czapik Gyula érsek beadványa. 1947. július 22.

ellen a megtorló lépéseket azonnal folyamatba teszem” – szóltak az alispán dörgegelmei.⁵²

Az egyházak anyagi stabilitásának megingását követően és párhuzamosan a politikai sokszínűség felőrlésével – a kezdeti próbálkozások zátonyra futása után – az oktató-nevelő monopólium megtörésére is sor került.⁵³ Az iskolák államosításáról szóló XXXIII. sz. törvénycikk 1948. június 16-i megszületése előtt a Heves vármegyében található 203 iskolából 137 korábban római katolikus, 8 református, 1 pedig magán fenntartásban volt. A 203 iskolán kívül államosítás alá került 4 internátus is. Összesen 846 pedagógus kapott állami kinevezést. Heves vármegye alispánjának jelentése szerint a 41 522 tanköteles gyermek közül 41 120 fő „önként” beiratkozott az állami iskolákba. *„A 400 fő sem a reakció suttogásának ült fel, hanem a szülők más irányú elfoglaltságai miatt nem történt meg esetükben a beiratkozás”* – olvasható Katona Zoltán alispán beszámolójában. Az egyházak oktató-nevelő monopóliumának megszüntetését célzó államosítással párhuzamosan, „dolgozók az iskoláért” elnevezéssel széles körű társadalmi mozgalmat indítottak. A program során 167 iskolát teljesen, 16 épületet pedig részben újíttak fel. A jogszabály életbe lépését követően 65 új tanító és 18 új tanár vehette át a kinevezését. Az állománybővítéssel rendszeressé válhatott az oktatás azokon a településeken is, ahol a tanerő mennyiségi hiányosságaiból fakadóan szünetelni kényszerült az iskolai nevelés.⁵⁴ E lépések kiváló lehetőséget kínáltak az állami propagandának arra, hogy kidomborítsa a központi oktatáspolitikát progresszív jellegét és a felekezeti fenntartású intézményhálózat súlyos hiányosságait. Czapik Gyula érsek – mivel az 1948. június 7-i püspökkari konferencia határozatának értelmében papok, szerzetesek és apácák nem vállalhattak állást az új intézményrendszerben – a megye területén dolgozó ciszterci tanárokat igyekezett plébániai szolgálatba helyezni, jellemzően kápláni pozícióba. Az oktatásban tevékenykedő angolkisasszonyok és orsolyiták ellátásáról az egyházközségeknek kellett gondoskodniuk az egyházadó terhére. A női oktatórendek a szegénygondozó nővérek munkáját és templom körüli feladatok elvégzését segítették.⁵⁵

A hívő lakosság azonban az erősödő nyomás, az állandósuló egyházellenes propaganda és az egyéni agitáció ellenére kitartott egyháza mellett. Ennek

52 MNL HML IV.404.a. 13384/1947. (858. doboz) Dr. Bartha István alispáni körlevele. 1947. augusztus 9.

53 Az iskolák államosításának programjáról lásd bővebben: *Kovács Éva*: „Megegyezés” az iskolák ügyében. Az állam és a legnagyobb iskolafenntartó egyházak közötti tárgyalások az iskolaállamosítás után. *Történelmi Szemle* 45. (2003) 265–304. A Heves vármegyei helyzetet jelen tanulmány szerzője elemezte lásd: *Gál Máté*: A felekezeti iskolák kollektivizálása és a hittanoktatás korlátozása Heves megyében, 1948–1953. In: *Régióink története II. Vörös és Fehér. Társadalmi-politikai átmenetek Északkelet-Magyarországon a 19–20. században.* Szerk. Berecz Anita – Gál Máté – Péterffy Gergely. Eger 2020. 55–80.

54 MNL HML IV.417. A Heves megyei levéltárban elhelyezett letétek gyűjteménye 18/2314. Dr. Katona Zoltán alispán féléves jelentése.

55 ÁBTL 1.2. 5. doboz Politikai hangulatjelentések 540.

talán legszembetűnőbb és a baloldal számára legfrusztrálóbb jele az 1947-ben meghirdetett és 1948 végén záruló Mária-év lehetett. Egerben a Boldogasszony évét 1947. szeptember 19-én nyitották meg. Mindszenty József 1947. szeptember 20-án utazott el az érseki központba, ahol a székesegyház elől intézett szentbeszédet az egybegyűlteknek.⁵⁶ „Szeptember 20-án az egri Mária Napok díszgyűlésén 120 000 zarándok előtt szintén a magyar múlt értékeiről beszéltem” – olvasható a prímás emlékirataiban.⁵⁷ A hatóságok ahogy csak tudták, akadályozták mind a szervezést, mind az utazás körülményeit, a nagyszámú zarándok dacolva az adminisztratív intézkedésekkel szilárdan kitartott az egyházfő mellett.

Az egyházellenes légkör fokozódása és az 1949. évi országgyűlési választások

A Magyar Kommunista Párt és Szociáldemokrata Párt 1948. júniusi fúziójából létrejött Magyar Dolgozók Pártja a párt Politikai Bizottságának 1948. november 25-i ülésén az egyházpolitika legfontosabb céljának Mindszenty József hercegprímás eltávolítását jelölte meg. A törekvés természetesen vidéken is éreztette hatását. A „klerikális reakció” fejének titulált Mindszenty tevékenysége ellen az ország településein tömegtüntetéseket szerveztek. Egerben 1948 decemberében előbb diáktüntetésre, majd 14-én az érseki palota előtti demonstrációra került sor. A december 2-i diáktüntetés az egri népi kollégiumok⁵⁸ szervezésében a déli órákban kezdődött. A diákok külső sugallatra az érseki palota udvarára vonultak, s mozgalmi dalok éneklése mellett Mindszenty-ellenes rigmusokat skandálva próbálták az „egész fiatalság” véleményét kifejezni. A tüntetés nem járt sikerrel, az érsek nem fogadta a hozzá érkező küldötteket. Délután ezért újabb, szélesebb körű megmozdulásra került sor, ekkor pedagógusok és munkások is bővítették a sokadalmat.⁵⁹ Egy december 14-i megmozdulással ismét nyomás alá akarták helyezni Czapik Gyula egri érseket, s rá akarták bírni a főpásztort egy „demokrácia melletti állásfoglalás megtételére”.⁶⁰ Ennek érdekében a megyei Nemzeti Bizottság küldöttséget menesztett Czapikhoz, akik átadták számára a testület által hozott határozatot. A határozat szövege-

56 A Boldogasszony-évről bővebben: *Mészáros István: Boldogasszony Éve 1947/48.* Bp. 1994.

57 Mindszenty József: *Emlékirataim.* Szerk. Soós Viktor Attila – Kovács Attila Zoltán. Bp. 2015. 211.

58 Az egri népi kollégiumokról lásd bővebben: *Balázs Sándor: Az egri népi kollégiumok szerepe a szocialista személyiségfejlesztés folyamatában.* In: *Az Egri Ho Si Minh Tanárképző Főiskola tudományos közleményei (Új sorozat, 17. köt.). Acta Academiae Paedagogicae Agriensis (Nova series, Tom. 17.)* Szerk. Budai László. Eger 1987. 485–494.

59 Uo. 490.

60 MNL HML XXXV.11. 2/111. (29. doboz) 1948. december havi jelentés.

zói a központi propaganda kottájából játszottak. Az átnyújtott dokumentum kimondta, hogy Mindszenty az állammal történő megegyezés mellett minden olyan intézkedésnek ellene volt, amely a „nép érdekeit és boldogulását” szolgálta. A primás a nemzeti bizottság véleménye szerint „népellenes magatartásával” nem csupán a katolikus, hanem „felekezetre való tekintet nélkül a reakció összes erőit felsorakoztatta maga mögött”, „hivatásán túlmenően politikai céljai elérésére fordítja minden erejét és befolyását”. *„Mindszenti (sic!) célja az, hogy a Habsburg-ház uralmát visszahozza és a népi demokratikus rendet felbomlassza. E célok tették őt az amerikai- és egyéb imperialista érdekek csatlósává és szószólójává. A hívők vallásos érzületét és az egyházi szertatásokat politikai céljainak elérésére használja fel. Az ország rendjének felbomlását a béke megdöntésével, háborúra való uszítással akarja elérni”* – összegezte a Nemzeti Bizottság. A határozat felszólította Czapik Gyula egri érseket és az ország „demokratikus főpapjait”, hogy távolítsák el soraikból a „nép ellenségeit”. Végezetül arra buzdította a főpásztort, hogy tiltsa meg az egyházkormányzata alá tartozó templomokban a Mindszenty által kiadott körlevelek felolvasását.⁶¹ A küldöttséget vezető Hám Gyula előadta az állam és az egyház viszonyának békés rendezésére vonatkozó kérelmét, s utalt arra is, hogy a diáktüntetés alkalmával Czapik már ígéretet tett erre vonatkozóan az ifjúságnak. Czapik köszönte a hozzá intézett szavakat, majd a békés megállapodás kapcsán hozzátette: *„ember nincs az országban, aki mást akarna”,* ám egyúttal közölte a hozzá érkezetekkel, hogy ebbe az ügybe beleszólni nem illetékes, hiszen ő nem az egyház, hanem annak csak egy érseke. Utalva a katolikus egyház belső autonómiájára egyszersemind figyelmeztette a Nemzeti Bizottság képviselőit, hogy nekik sincs jogosultságuk beleszólni az egyházkormányzati kérdésekbe. Majd hozzátette, hogy a maga részéről mindig kész volt és kész lesz a békés megegyezésre, de – rámutatva az egyre nyomasztóbb adminisztratív szorításra – csak az egyház szabadságának, a vallás szabad gyakorlásának biztosítása után. Ekkor a kommunisták képviselőjében Csirmaz Dezső emelkedett szóra, aki hozzátette, *„a népi demokráciának mindig az volt a célja, hogy ezeket a kívánságokat lehetővé tegye”.* Czapik válaszul elővett egy levélmásolatot, amelyben a tiszabői MDP-titkár arra utasította a helyi iskolaigazgatót, hogy a tanítók vegyék át a hitoktatást, mert a helyi plébánost eltiltja ettől. A küldöttség és az érsek között ekkor vita alakult ki. A delegációt vezető Hám ennek során határozottan arra kérte az érseket, hogy ne hagyja felolvasni a politikai tárgyú körleveleket. A főpásztor rövid válaszában leszögezte: *„politikai tartalmú körlevél nincs”.* A tárgyalás ingerült atmoszféráját jelezi, hogy Czapik a következőkkel engedte útjára a hívatlan vendégeket: *„bennünket csak akkor hagynának békén, ha nem léteznénk”,* ezek után közölte, hogy örülne, ha az egyháznak nem kellene a jövőben politikával foglalkoznia.⁶²

61 MNL HML XXXV.19. Magyar Dolgozók Pártja Eger Városi Bizottsága, alsóbb szervei és szervezetei iratai 1948–1956 (a továbbiakban: XXXV.19.) 2/54. Eger Megyei Nemzeti Bizottságának 1948. december 14-i határozata.

62 MNL HML XXXV.19. 2/54. Jegyzőkönyv a Nemzeti Bizottság Czapik érsekhez menesztett küldöttségének 1948. december 14-i meghallgatásáról.

A fokozódó nyomás a falvakban is érezte a hatását. Erre enged következtetni Czapik Gyula 1948. december 2-án kelt körlevele. *„Több konkrét jelentés szerint az államhatalom helyi tényezői komoly formában felszólították egyes papjaimat, hogy a Bíboros-Hercegprímás Úr ellen ismeretes nyilatkozatokat tegyenek és hasonló nyilatkozatokat hozassanak egyházközségük képviselőivel. A kapott jelentések szerint komoly megtorlást helyeztek kilátásba.”* Az egri érsek a hír vétele után azonnal a fővárosba utazott, és tiltakozott az eljárás ellen a Kultuszminisztériumnál, illetve a Belügyminisztérium illetékes osztályánál. Czapik biztosította papjait, hogy védelmükre mindent meg fog tenni, ugyanakkor figyelmeztette őket az egyházfegyelem betartására, amely a külső kényszert nem ismeri el kibúvóként.⁶³ Az agitátorok természetesen nem kizárólag a papságot zaklatták, hanem a hívek között is aktív meggyőzőmunkát folytattak. Ahogyan az iskolák államosítása esetében, úgy a Mindszenty-ügy kapcsán is számos levél, határozat látott napvilágot, amelyek katolikus hívektől, gyárok, illetve üzemek munkaközösségeitől, szakszervezetektől, egyesületek tagságától származtak. Az Egerből fennmaradt dokumentumok mindegyike 1948. december 18-án keletkezett. Az üzenetek egy része Czapik Gyulának szólt, ezekben a december 14-én nála feltűnő küldöttség követelése kaptak ismét hangot. Az egri téglagyár üzemi szakszervezetének tagsága egyenesen azt követelte az ordináriustól, hogy hasson oda a prímás mielőbbi menesztésének ügyében.⁶⁴

Az országos hecckampányt követően az ÁVH december 26-án letartóztatta Mindszenty József bíboros-prímást. A perre 1949. február 3–8. között került sor.⁶⁵ Az állambiztonság adatgyűjtései alapján arra a következtetésre jutott, hogy a papság java része nem értett egyet Mindszenty politikai nézeteivel, nem tartották őt reálpolitikusnak. Czapik Gyula érsek a hercegprímással kapcsolatban arra intette papjait, hogy egységes, pártoló álláspontra kell helyezkedni. A prímást letartóztatása megdöbbentette a klérust, nyílt véleménynyilvánítást azonban az államvédelem nem tapasztalt.⁶⁶

A lelkeskedő papság együttműködési hajlamának kikényszerítése megmutakozott az 1949. május 15-i országgyűlési választásokat megelőző kampány során is. A ránk maradt kútfők arról tanúskodnak, hogy már ekkor sem volt példa nélküli az 1950-es években a templom falai között is általánossá váló, erősen átpolitizált szónoklatok megjelenése. Az ellenzéki pártok a világháború után harmadik alkalommal megtartott országgyűlési választásokra teljesen eltűntek. Valójában már nem volt más alternatíva, a szavazásra jogosultak csak a Magyar Függetlenségi Népfront jelöltjeire adhatták le voksukat. A

63 MNL HML XXXV.11. 2/110. (29. doboz) Czapik Gyula egri érsek 1948. december 2-i körlevele.

64 MNL HML XXXV.19. 2/54. Egri katolikusok levele Czapik Gyula egri érseknek 1948. december 18.; Az Egri Téglyagyár Nemzeti Vállalat szakszervezetének levele Czapik Gyula egri érseknek 1948. december 18.

65 A Mindszenty József ellen foganatosított nyomozómunkáról és perről lásd *Balogh M: Mindszenty i. m. 803–873.*

66 ÁBTL 3.1.5. O-8934 Dr. Kiss István 102–103.

csoportosulásba bevonták az összes még létező pártot, ám az elejétől fogva egyértelmű volt a Magyar Dolgozók Pártjának dominanciája. Az MDP-nek így maximálisan az állt érdekében, hogy minél többen járuljanak az urnákhoz, így azt a látszatot lehetett kelteni, mintha a polgári pártok volt szavazói is a baloldalt támogatnák. Ennek érdekében a megyei főispánok utasítására a járási főjegyzőknek a húsvéti ünnepek előtt el kellett látogatniuk a papsághoz. A cél az volt, hogy rábírják a lelkipásztorokat, a húsvéti mise alkalmával szónokoljanak a demokrácia eddig elért eredményei és a Magyar Függetlenségi Népfront mellett. Akadtak olyanok, akik igen komolyan beleszótték prédikációjukba a látogatók által kijelölt kommunikációs paneleket. A Gyöngyösi járásban található Visontán például a következőkben idézett sorok hangoztak el a szószéken. „*Úgy érzem, hogy híveim irányába a legjobb szolgálatot teszem akkor, amikor ezen dolgokról is megemlékezem. Meggyőződésem ugyanis az, hogy ezen terv /az 5 éves tervről van szó/ ami olyan sok jót és felemelkedést célzó elgondolásokat tartalmaz, meg fog valósulni, mert hiszen az MDP javaslatára állították össze, annak a pártnak a kezdeményezésére, amely még mindig beváltotta azt, amit ígért. Ha pedig ez így van, úgy kötelessége minden a lelkekkel foglalkozó pásztornak, hogy a híve jólétét soha nem remélt módon előmozdító tervet tőle telhetőleg támogasson.*”⁶⁷ A plébánosok egy része ennél finomabban kezelte a kérdést. Erdőssy Gyula erdőtelki esperes-plébános például becsületbeli ügynek nevezte a választásokon való részvételt, s mindenkit arra buzdított, hogy meggyőződése szerint szavazzon. Erdőssy azonban nem kampányolt egyik párt mellett sem.⁶⁸ Sokan csupán a béke mellett prédikáltak, de más aktuálpolitikai témát nem vittek a templom falai közé. Mások, így a detki, atkári, viszneki, szűcsi plébánosok és az adácsi református lelkész is azt nyilatkozták, hogy ők eddig csak az evangéliumot magyarázták, politikai kijelentéseket soha nem tettek, főként nem a népi demokrácia ellen. Többen arra hivatkoztak, hogy Czapik érsek megrovásban részesíti a politizálókat.⁶⁹

A küszöbön álló választások miatt egyre gyakrabban háborgatták az egyházat. Április végére újabb látogatási tervek készültek,⁷⁰ a jegyzők mellett az MDP fizetett funkcionáriusai is felkeresték a plébániákat és rendházakat. A fenyegető hangvételt sem mellőző politikai agitációt követően jellemzés készült az egyes egyházi személyekről. A jelentések szelektálni igyekeztek a választási kampányban és egyéb célokra is jól használható megbízható, a semleges és a kifejezetten ellenséges elemeket. Az összegzések sajnos csupán kis számban maradtak meg az utókor számára. A később az Állami Egyházügyi Hivatal⁷¹

67 MNL HML XXXV.11. 2/107. (29. doboz) A Gyöngyösi járás főjegyzőjének levele. 1949. április 21.

68 MNL HML XXXV.11. 2/107. (29. doboz) A Hevesi járás főjegyzőjének levele. 1949. április 20.

69 MNL HML XXXV.11. 2/107. (29. doboz) A Gyöngyösi járás főjegyzőjének levele. 1949. április 21.

70 MNL HML XXXV.11. 2/107. (29. doboz) Menetrend papok lelátogatásáról.

71 Az Állami Egyházügyi Hivatalt az 1951. évi I. törvénnyel hozták létre, legfőbb fel-

püspökségi megbízottjaként tevékenykedő, ekkor éppen a Gyöngyösi járásban dolgozó Molnár Gusztáv megyei kádermegbízott egy-egy jelentése azonban felidézi a korabeli légkört. Molnár értékelései érdekesek, hiszen a jegyzők által készített rövid jelentésekkel szemben jóval részletesebbek. A beszámolókból papoktól származó rendszerkritikus véleményt is olvashatunk. Az is jól látszik, hogy az elmúlt évek egyházellenes lépései és a már hétköznapivá váló megfélemlítés bizonyos papokban inkább ellenállást, mintsem kényszerű együttműködést váltott ki. Frindt Jenő gyöngyösi kanonok, felsővárosi plébánossal kapcsolatban Molnár Gusztáv a következőket jegyezte fel. „[...] ismerte a 45-46-47-es magatartását Pártunkkal (sic!) és a demokráciával szemben, meglepett a kanonok úr rendkívül tartózkodó magatartása. Ez a magatartás, mint később érdeklődtem az iskolák államosítása, különösen Mindszenti (sic!) letartóztatása óta állandóan nőtt. Sima modorban beszélt, rendkívül udvarias volt, azonban elzárkózott minden támogatástól és nyilatkozattól mondván azt, hogy olyan gyűlésekre, ahol az egyházat állandóan rugdalják, nem kívánhatja senki sem, hogy eljárjon [...]”⁷² Horváth Zsigmond ferences rendházfőnöknél 1946–1947-es viselkedéséhez képest is nagy változás tapasztalt a kádermegbízott. „Amíg 47-ben nagy demokratának mutatkozott, úgy most magatartása inkább ellenséges volt, bár ezt iparkodott leplezni. Nyíltan megmondta, az a demokrácia, amely szónokain keresztül állandóan szidja a papságot, főpapját börtönbe veti, hogyan kívánja tőlük azt, hogy egyházi helyekről, szószékről, amelyet nem szabad felhasználni politikai célra, a demokráciát támogassa.”⁷³ Természetesen ekkor is akadtak olyan plébánosok, akik Molnár szerint a beszélgetés során elismerték a „demokrácia összes vívmányát”, ám nyilvános sajtónyilatkozat tételére az érsek határozott tiltása miatt nem voltak hajlandóak. A politikai sajtóközlemény kiadását az amúgy nyilvános szereplései során „demokratikus viselkedésű” Seres András⁷⁴ visontai plébános is megtagadta. Seres rendszeresen támogató hangon szólt a kormányzat intézkedéseiről, előfizetője volt a Szabad Népnak, és elismerő leveleket fogalmazott a községi főjegyzőnek, amelyben méltatta a demokrácia eredményeit. Felfüggesztéstől tartva a nyilvános sajtószereplés elől mégis kitért. Molnár az érsekség kikapcsolásának eléréséhez javaslatot tett az együttműködő papság erőteljesebb állami támogatására.⁷⁵

data az egyházak ellenőrzése volt, 1989-ben jogutód nélkül szűnt meg. A hivatalról és munkatársairól lásd: Soós Viktor Attila: Az Állami Egyházügyi Hivatal archontológiája – Az ÁEH szervezeti felépítése, nemzetközi kapcsolatai és dolgozóinak hivatali pályaképe. Doktori értekezés. Bp. 2014.

72 MNL HML XXXV.11. 2/107. (29. doboz) Molnár Gusztáv jelentése az 1949. április 22-23-24-i kiszállásokról.

73 Uo.

74 Seres András lojalitása később is megmaradt, ezt bizonyítja, hogy 1951-ben a katolikus papok Heves megyei békebizottságának tagja lett. MNL HML XXXV.11. 2/107. (29. doboz) Jegyzőkönyv. 1951. szeptember 12.

75 MNL HML XXXV.11. 2/107. (29. doboz) Molnár Gusztáv jelentése az 1949. április 22-23-24-i kiszállásokról.

Egerben Sulyán György, az MDP megyei első titkára végezte a papok meglátogatását, ám a munkáról készült elemzések sajnos nem maradtak fenn. Sulyán egyik, 1949. május 3-án az MDP KV-nak címzett levele azonban igen. Az első titkár a felirat mellékleteként csatolta az egri katolikus közéleti emberektől származó, választásokkal kapcsolatos felhívást. A nyilatkozatot Szalai Lajos főszékesegyházi zeneigazgató, dr. Somos Lajos, a volt érseki tanítóképző igazgatója, Szalai Pál Heves megyei pénzügyigazgató és dr. Tóth József, a volt érseki jogakadémia dékánja tették. *„Mi magyar katolikus közéleti emberek felhívással fordulunk az összes katolikus testvérünkhöz, hogy foglaljanak állást a Magyar Függetlenségi Népfront mellett. 1945-ben, mikor a háború romba döntötte országunkat, amelyet Szent István első apostoli királyunk Magyarország Nagyszászonyának ajánlott fel és teljesen a sírszélén álltunk, mi katolikusok nem láttuk az utat a felemelkedés felé. Ennek a Magyar Kommunista Párt, majd később a Magyar Dolgozók Pártja vezetésével és szervezésével az ország dolgozói megteremtették a tomboló inflációban pénzünk stabilizációját. Majd utána a 3 éves tervet alkották meg és ezzel 2 ½ év alatt teljesen eltüntették a háború okozta súlyos sebeket. Most világosan látjuk mi katolikusok, hogy a Magyar Dolgozók Pártja, s annak vezetője Rákosi Mátyás miniszterelnök helyettes úr megteremtette az új magyar hazát, ahol a katolikus hívek politikailag szabadon és függetlenül élhetnek. Az 5 éves terv, mely hivatott országunk népét soha nem látott jóléti színvonalra emelni, ugyancsak a krisztusi szeretet érvényesülését jelenti, Nagy Boldogszony országában, Magyarországon. Éppen ezért ismételten felhívjuk a katolikus hívőket, hogy a 3 éves terv teljes befejezése, s az 5 éves terv megvalósítása, de továbbmenve a béke biztosítása érdekében egységesen álljunk fel a Függetlenségi Népfront mellé és V. 15.-én szavazatukkal erősítsék hazánk további felemelkedését biztosító Magyar Függetlenségi Népfrontot!”*⁷⁶

Sulyán György a KV-nak szóló kísérőlevelében előrevetítette, hogy a papokkal szemben is megteszi a megfelelő lépéseket, *„de itt nehezebben megy a dolog, mert az érsek részéről nagy nyomás alatt vannak”*. A katolikus közéleti személyek által aláírt felhívást szóról szóra megegyező formában elkészítették *„Mi magyar katolikus papok”* kezdettel is, ám ennek mindössze egy aláírt példánya került elő. Az ilyen jellegű egyházi megnyilatkozásoknak akart elébe menni a Magyar Püspöki Kar 1949. május 5-i nyilatkozata. A felhívásban a konferencia felszólította a híveket, hogy *„szavazati jogukkal éljenek és azt lelkiismereti felelősségük átérzésével gyakorolják”*. A megnyilatkozás kinyilvánította azt a fajta meggyőződést is, hogy a püspöki kar támogat minden olyan törekvést, amely az ország javát, illetve az életszínvonal emelését segíti, ám az országépítésnek szerves részét képezi a nép lelki igényének kielégülése is, amely továbbra is a teljes szabadságban működő egyház feladata. Mindezek után a püspöki kar bizalmasan közölte a klérussal, hogy a papjainak és egyházi intézményeinek minden külön nyilatkozata fölösleges, sőt zavarkeltő, éppen ezért tilos.⁷⁷ A püspökkari kon-

76 MNL HML XXXV.11. 2/107. (29. doboz) Az egri katolikus közéleti emberek felhívása. 1949. május 2.

77 MNL HML XXXV.11. 2/110. (29. doboz) A Magyar Katolikus Püspöki Kar 1949. május 5-i nyilatkozata.

ferencia és Czapik Gyula főpásztor intéseinek ellenére mégis több lelkipásztor támogató szellemű nyilatkozatot juttatott el a Magyar Függetlenségi Népfront Heves Megyei Elnökségének. A korábban MADISZ-tagok rágalmozásával és bántalmazásával vádolt, ezért nyilvánvalóan kompromittálható Lados Ferenc siroki, Molnár Endre mikófalvai, Sándor Imre egercsehi, Debrey Ferenc bodonyi plébánosok, illetve Nemes János mátraszentimrei pap leveleinek keletkezési időpontja bizonytalan. Annyi azonban majdnem biztos, hogy 1949. május 9-ét megelőző időpontra datálhatóak, hiszen Molnár Endre és Nemes János neve helyet kapott a Szabad Nép május 9-i cikkében, amely összesen 122, a Népfront-választás mellett nyíltan kiálló katolikus egyházi és világi személy nevét tartalmazta.⁷⁸ Az írások tartalmukat tekintve egységes narratívát követtek. Mindegyik az 1945 utáni nemzetmentő országépítést, a 3 éves terv eredményeit és az 5 éves terv nagy lehetőségét emelte ki, végeredményben a Népfront támogatását kérték a hívektől. Nemes János a következőkben idézettek szerint érvelt a helyes döntés mellett. *„Itt a döntő óra, amikor minden becsületes igaz szándékú embernek össze kell fogni, hogy népünket, akit a szegénységből kiemelt a 3 éves terv, a szociális általános jólétben megerősítsen az 5 éves terv. Legjobb derék fiaink nem lesznek ezentúl ágyútöltelékek, ha a Népfontra, a békefrontra adjuk szavazatainkat. Hiszen a mi generációnk két borzalmas világháborút vészelt át, s láttuk mennyien meggazdagodtak mások hulláján, véráldozatán. Ennek többé elnem (sic!) szabad fordulnia. Ebben látom én a Népfront szerepét, hogy a belországban megbúvó spekulánsokat megfékezi, felszámolja, világviszonylatban pedig nagy Barátainkkal élén a Szovjetunióval és a békeszerető népekkel elhárítja a háborús veszélyeket. Nyugodt légkörben, szociális jólétben minden becsületes dolgozó ember méltó életet fog élni. Az 5 éves tervet megvalósítjuk, népünk életszínvonala messzemenően megnő. Ez a terv a Gondviselő Isten sugallta mű, az emberi történelem során, különösen nemzetünk életében még ilyen álom sem volt. Hiszem, hogy valóság lesz. De ne csak higgyük, hanem ezért nekünk lelkipásztoroknak dolgozni is kell, hogy a választás sima őszinte belátásból eredve bizalomteli (sic!) megnyilvánulás legyen a Függetlenségi Népfront irányában. Úgy [a] terv kidolgozása, mint annak megvalósítása, tehát minden becsületes magyar Istenem áldását kérem.”⁷⁹*

A Szabad Nép említett cikkét követően, május 9-10-én is számos egyházi nyilatkozat látott napvilágot. *„A magyar püspöki kar 1949. május 5-én a választásra vonatkozó irányító figyelmeztetésével minden tekintetben egyetérttek, hisz a népi demokrácia a megélhetés magas színvonalát biztosítja nekünk a 3 és az 5 éves tervben és rendületlenül küzd a béke mellett [...]”* – olvasható Krusniczky Kálmán kisházi plébános levelében.⁸⁰ Természetesen a lelkészkezdő papság nagyobb hányada passzívnak mutatkozott a választási kampány időszakában, és követte a püspöki kar, illetve főpásztora utasításait.

78 Szabad Nép, 1949. május 8. 2.

79 MNL HML XXXV.11. 2/110. (29. doboz) Nemes János lelkész levele a Magyar Függetlenségi Népfront Heves Megyei Elnökségének.

80 MNL HML XXXV.11. 2/110. (29. doboz) Krusniczky Kálmán kisházi plébános 1949. május 9-i levele.

Végezetül érdemes lehet az 1949. évi választások Heves vármegyei relevanciái kapcsán figyelembe vennünk Gyarmati György kutatási eredményeit. A nagyközönség számára publikált BM-MTI-közlemény szerint Heves vármegyében Magyar Függetlenségi Népfront 97,1%-ot ért el.⁸¹ A vármegye ezzel a 98%-os Népfront-győzelmet produkáló Baranya, illetve Tolna, az éppenhogy jobban teljesítő Vas megye (97,2%) után a Népfront-pártolók álbolyába került. Ugyanakkor Gyarmati rávilágít az állambiztonsági narratívára is. Az Államvédelmi Hatóság szeptemberben készített egyik jelentése sajátos módon igyekezett árnyalni a választási eredmények egysíkú képét. A szervezet különös figyelmet szentelt a választói magatartásnak. Az elaborátum ÁVH-kerületi bontásban értékelte a választási eredményeket, és szöveges magyarázatot is fűzött az egyes vármegyék hatóságok által kreált politikai arculatához. A széles körben terjesztett BM-MTI-adatoktól az ÁVH által mért értékek átlagosan 5% körüli értékekkel kevesebbek. Ennek az az oka, hogy az előbbi közlemény az urnához járuló Népfront-támogatók arányát adta meg, míg az államvédelmis elemzés az adott választókerület összes választójogosultja közül a voksolás lehetőségével/kötelezettségével nem élőkét is hozzáadta a nemmel, illetve érvénytelenül szavazók számához. Így szöges ellentétben a szélesebb terjesztésre szánt választási eredménnyel, a vármegye az ÁVH-jelentésben szereplő 85%-os alsó szélsőértéket tudta hozni.⁸² Az ÁVH Miskolci Osztálya a rossz eredményt a vármegyében érzékelt „ellenséges” tevékenység aktivitásának tulajdonította. A „reakciós erők” között a katolikus egyház kivételes helyet foglalt el, mindez kijelölte az operatív munka további irányait is az 1950-es évekre vonatkozóan. *„A megye a felszabadulás előtt tipikusan egyházi befolyás alatt állott, amit könnyen meg lehet magyarázni azzal, hogy az egri érsekség birtokai hálózta be az egész megyét. A termőföld 58.5 százaléka papi és nagyúri kezekben volt. A hatvani cukorgyár[on] és az egri dohánygyáron kívül néhány apróbb bánya található még, mint az ipar jelei a megye területén. Bortermő vidék, ahol a papi és kulák befolyás még ma is nagyon érezhető. Elhárítás szempontjából erre lehet leginkább irányt venni, mivel az országnak csak kevés megyéjében volt pl. annyi szabotázs az iskolák államosításával kapcsolatosan és a választás kapcsán.”*⁸³

Összegzés

Az ismertetett esetek ráerősíthetnek az állam és egyház szétválása munkamegosztáson alapuló folyamatának kudarcára. Az általunk fellelt és elemzett levéltári forrásokból az is egyértelművé válhat, hogy a kommunista párt és annak

81 Jelen vármegyei szintre koncentráció elemzés a Gyarmati György által közölt adatokra épít. Lásd bővebben: *Gyarmati György: Népfront-tojásokból reakciós rántotta – a la ÁVH. Egy választás Magyarországon – kétféle eredménnyel – 1949-ben. Betekintő* (2015) 2. sz. 1–31.

82 Uo. 10.

83 Uo. 24.

befolyása alatt álló nemzeti bizottságok, rendőrség és egyéb szervezetek voltak az egyházkorlátozás helyi mozgatói. Barta István alispán tevékenységének ismertetett részleteiből mindazonáltal az is kiderül, hogy a vármegyei közigazgatás vezetője 1948 áprilisában bekövetkezett haláláig a katolikus egyházat ért támadások kivizsgálására törekedett. A politikai pluralizmus megszűnése e tekintetben is változást hozott. A 1949. évi országgyűlési választási kampányt megelőző megyei szintű agitáció jól előrevetítette a tanácsrendszer kialakulásával elérhető helyzetet, az önkormányzatiság megsemmisülését, illetve az állami akarat totális végrehajtását. A főispán és a jegyzők, valamint a közigazgatás lokális működtetői már ekkor információkkal látták el az egyházakról az MDP helyi szerveit.⁸⁴ A plébániákon felbukkanó agitátorok a papságot – ha tudták – az 1940-es évek második felétől kezdve lojális viselkedésre, nyíltan vállalt szimpátiára kényszerítették. Az ellenállókra és kritikusokra adott esetben folyamatos zaklatás várt. A politikai manipuláció egy-egy egyháziak és világiak között is komoly tekintélynek örvendő pap esetében még inkább érvényesülhetett.

Felhasznált szakirodalom és források

- A magyar katolikus püspökkari tanácskozások története és jegyzőkönyvei 1945–1948 között. Szerk. Beke Margit. Bp. 2015.
- Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárának (ÁBTL) vonatkozó fondjai
- Az 1941. évi népszámlálás. Demográfiai adatok községek szerint. Bp. 1947.
- Az Egri Főegyházmegye Schematismusa 1963. Eger 1963.
- Balogh Margit – Gergely Jenő: Egyházak az újkori Magyarországon 1790–1992. Adattár. Bp. 1996.
- Balogh Margit: „Isten szabad ege alatt” – az egyházak Magyarországon 1945 és 1948 között. In: Felekezetek, egyházpolitika, identitás Magyarországon és Szlovákiában 1945 után. Konfesie, cirkevna politika, identita na Slovensku a v Maďarsku po roku 1945. Szerk. Balogh Margit. Bp. 2008. 49–60.
- Balogh Margit: Mindszenty József I-II. Bp. 2015.
- Balogh Margit: P. Kiss Szaléz szovjetellenes „összeesküvése”. História 19. (1997) 3. sz. 20–24.
- Bujdosné Pap Györgyi: Az egri katolikus legényegylet története, 1860-1990. In: Agria XXVII-XXVIII. Az egri Dobó István Vármúzeum Évkönyve. 27-28. Szerk. Petercsák Tivadar – Löffler Erzsébet. Eger 1991–1992. 23–255.
- Dancza János: Valóban demokrata volt-e Milassin Kornél? In: Archívum – A Heves Megyei Levéltár közleményei 10. Szerk. Kovács Béla. Eger 1981. 111–116.

84 Benei Sándor főispán például 1949. február 14-én információs jelentést küldött a „demokratikus államrendet el nem ismerő”, valamint az „egyház és állam közötti jó viszony kialakulását gátló” plébánosokról és székhelyükről Sulyán Györgynek, a Függetlenségi Népfront Heves megyei bizottságának elnöke számára. MNL HML XXXV.11. 2/111. (29. doboz) Benei Sándor főispán 1949. február 14-i jelentése.

- Gál Máté: A felekezeti iskolák kollektivizálása és a hittanoktatás korlátozása Heves megyében, 1948–1953. In: Régióink története II. Vörös és Fehér. Társadalmi-politikai átmenetek Északkelet-Magyarországon a 19–20. században. Szerk. Berecz Anita – Gál Máté – Péterffy Gergely. Eger 2020. 55–80.
- Gyarmati György: Népfrent-tojásokból reakciós rántotta – á la ÁVH. Egy választás Magyarországon – kétféle eredménnyel – 1949-ben. Betekintő 2015 2. sz. 1–31.
- Hetényi Varga Károly: Papi sorsok a horogkereszt és a vörös csillag árnyékában III., Eger, Kassa, Rozsnyó, Szatmár, Szepes, Nagyszombat, Besztercebánya, Nyitra egyházmegyék üldözött papjai. Abaliget 1996.
- Kovács Éva: „Megegyezés” az iskolák ügyében. Az állam és a legnagyobb iskolafenntartó egyházak közötti tárgyalások az iskolaállamosítás után. Történelmi Szemle. 45. (2003) 279–281.
- Lucza János – Komiszár Dénes: Kriston Endre a hűség püspöke. Kemece 2012.
- Magyar Nemzeti Levéltár Heves Megyei Levéltárának (MNL HML) vonatkozó fondjai Magyarország történeti statisztikai helységnévtára I. Heves megye. Bp. 1991.
- Mindszenty József: Emlékirataim. Szerk. Soós Viktor Attila – Kovács Attila Zoltán. Bp. 2015.
- Müller Rolf: Politikai rendőrség a Rákosi-korszakban. Bp. 2012.
- Nagy Sándor: A MADISZ megalakulása és működésének első szakasza Heves megyében, 1945–1946. In: Az Egri Tanárképző Főiskola tudományos közleményei (Új sorozat, 7. köt.). Acta Academiae Paedagogicae Agriensis (Nova series, Tom. 7.) Szerk. Bende Sándor. Eger 1969. 35–49.
- Népszava, 1945. május 12.
- Soós Imre: Az egri egyházmegyei plébániák történetének áttekintése. Az egri főegyházmegye sematizmusa II. Schematismus Archidiecesis Agriensis II. Eger 1985.
- Soós Viktor Attila: Az Állami Egyházügyi Hivatal archontológiája – Az ÁEH szervezeti felépítése, nemzetközi kapcsolatai és dolgozóinak hivatali pályaképe. Doktori értekezés. Bp. 2014.
- Szabad Nép, 1948. december 11.
- Szabad Nép, 1949. május 8.
- Szabadság, 1945. május 12.
- Szabó Csaba: Egyházügyi hangulat-jelentések 1951, 1953. Bp. 2000.
- Szabó Tamás: A hűség püspöke. Új Misszió. 23. (2021) 20–21.
- Szecskó Károly: Adalékok Kriston Endre egri segédpüspök 1945-ös internálásának történetéhez. Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 10.(1998) 3-4. sz. 73–180.
- Szecskó Károly: Az Egri Katolikus Legényegylet története, 1860–1951. Eger 1992.
- Szecskó Károly: Dancza János, 1899–1985. In: Agria XLV. Az egri Dobó István Vármúzeum Évkönyve. 45. Szerk. Veres Gábor. Eger 2009. 327–352.
- Tiszanána évszázadai. Szerk. Makai János. Tiszanána 2011.
- Valuch Tibor: Magyarország társadalomtörténete a XX. század második felében. Bp. 2001.